

KANAT KAK-(MAK) BİRLEŞİK FİİLİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

On the Etymology of "kanat kak-(mak)" Compound Verb

Hüseyin YILDIZ*

Gazi Türkiyat, Güz 2018/23: 71-92

Öz: Türkçe kanat kelimesinin izlerine, Köktürkçe dışında tarihî ve çağdaş hemen hemen tüm Türk lehçelerinde rastlanabilmektedir. Eren çağdaş diyalektlerde 'balık kanadı, yüzgeç' olarak kullanılan kanar biçimiyle kanat arasındaki benzerlikten bahseder. Rásonyi Nagy '(bir şeye) asmak' anlamındaki Teleütcé kana- kökünden geldiğini dile getirmiş; Ramstedt, 'kanatların büyük tüyleri' anlamına gelen Moğolca kana biçimiyle karşılaştırmıştır. Kelimenin etimolojisi hakkındaki görüşlerin geneli Moğolca kana kelimesine {+t} çokluk eki getirilmesi yönündedir.

Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçeleri tarandığında kanat kelimesinin çırp-(mak), ur-(mak)/vur-(mak) ve kak-(mak) fiilleriyle birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bahsi geçen birleşik fiil Türkiye Türkçesinde kanat çırp-(mak) şeklinde karşılık bulunduğu için, Türkiye'deki iştikaklı kelime çalışmalarında yer bulmamıştır. Kelimenin etimolojisi hakkında Moğolca kana kelimesinin Eski Türkçe çokluk eki {+t} ile türediği görüşünden hareketle başka bir görüş daha ileri sürülebilir. Bize göre kanat kak-(mak) fiili iştikaklı birleşik fiillerin ikinci grubuna girmekte olup ortak bir köke dayanmaktadır: kanat < kana+t < kana < *ka- > kak-.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Moğolca, kanat, iştikaklı fiiller, etimoloji

Abstract: The traces of Turkish kanat word can be found in almost all historical and contemporary Turkish dialects, except of Kökturkish. Eren, refers to the similarity between the kanar as the "wing of the fish, fin" and kanat in contemporary dialects. Rásonyi Nagy, expresses that it derived from Teleütcé word kana- as a meaning of 'hanging something on', Ramstedt compared it to Mongolian word kana as a meaning of 'large feathers of wings'. The general aspects on the etymology of the word is that the word is the form of {+t} plural suffix added to Mongolian kana word.

When the history and contemporary dialects of the Turkish language are studied, it is noteworthy that the kanat word is used with çırp-(mak), ur-(mak)/vur-(mak) and kak-(mak) verbs. Because the so-called compound verb are used in Turkish as kanat çırp-(mak), it is not studied as a figura etymological word. Therefore, there could be a new argument on the etymology of the word kanat, moving from the view that the word is derived from the Mongolian kana word by {+t} plural suffix in Old Turkish. According to us, the kanat kak-(mak) verb is in the second group of figura etymological verbs and the both words are composed by cognate words: kanat < kana+t < kana < *ka- > kak-.

Keywords: Turkish, Mongolian, kanat 'wing', figura etymological verbs, etymology

Türkçenin tarihçesinde ilk kez Eski Uygurcada organ adı olarak rastlanan kanat kelimesinin kökenine dair iki görüş öne çıkmaktadır. Bu çalışmada kanat kelimesine dair görüşlerin çok yönlü eleştirisi yapılarak; kelimenin fonetik, morfolojik, leksik ve semantik verilerle delillendirilmiş yeni bir etimolojisi iddia edilecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE. turkbilimci@gmail.com.tr, Gönderim Tarihi: 30.05.2018 / Kabul Tarihi: 18.10.2018

1. KANAT KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE ETİMOLOJİ DENEMELERİ

Kelimenin etimolojisi hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yakutça *knat* biçimini Ttü. /a/ ~ Yak. /ı/ denklığıne bağlayan Eren, Çuvaşça *şunat* biçimi içinse öncelikle Ttü. /k-/ ~ Çuv. /y-/ denklığı yoluyla **yunat* biçiminin oluştuğunu, sonradan da Ttü. /y-/ ~ Çuv. /ś-/ denklığınden hareketle kelimenin *şunat* biçimine geliştiğini düşünmektedir. Ayrıca Eren çağdaş diyaleklerde ‘balık kanadı, yüzgeç’ olarak kullanılan *kanar* biçimiyle *kanat* arasındaki benzerlikten bahseder, ancak bu çağdaş diyalektlerin hangileri olduğundan bahsetmez (TDES 205-206).

Tablo 1. Eren’in Görüşüne Göre kanat Kelimesiyle İlgili Denklikler

DENKLİK	‘kanat’ KELİMESİ	FARKLI ÖRNEK
Ttü. /a/ ~ Yak. /ı/	Ttü. <i>kanat</i> ~ Yak. <i>knat</i>	Ttü. <i>damar</i> ~ Yak. <i>tımr</i>
Ttü. /k-/ ~ Çuv. /y-/	Ttü. <i>kanat</i> ~ Çuv. * <i>yunat</i>	Ttü. <i>kan</i> ~ Çuv. <i>yun</i>
Ttü. /y-/ ~ Çuv. /ś-/	Ttü. <i>kanat</i> ~ Çuv. <i>şunat</i>	Ttü. <i>yemiş</i> ~ Çuv. <i>śiměś</i>

Rásonyi Nagy, *kanat* kelimesinin ‘(bir şeye) asmak’ anlamındaki Teleütçe *kana*-kökünden geldiğini dile getirmiş; Ramstedt, ‘kanatların büyük tüyleri’ anlamına gelen Moğolca *kana* biçimiyle karşılaştırmıştır. Ramstedt’in fikrine Räsänen (VEWT 230), Doerfer (TMEN 518-519), Bazin-Hamilton, Tekin ve Gülensoy da katılmıştır. Clauson (EDPT 635), Sevortyan (ESTY 252-253) ve Tietze (TETTL-IV 94)¹ fikir belirtmemiştir. Kelime, Farsça (*kanat*), Urduca (*kanat*), Ermenice (*kanad*, *ganat*), Romence (*canat*), Bulgarca (*kanáta*), Sırpça (*kanat*), Arnavutça (*kanat*, *kanatë*, *kanát*) ve Yunancaya (*kanáti*) Türkçeden geçmiştir (TVS 431). Özetle, kelimenin etimolojisi hakkındaki görüşlerin geneli Moğolca *kana* kelimesine {+t} çokluk eki getirilmesi yönündedir.

Tablo 2. Türkçe. kanat Kelimesinin Etimolojisiyle İlgili Görüşlerin Gruplandırılması

kanat ² ‘1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. 2. Balıklarda yüzgeç’	< Tel. <i>kana</i> - ‘(bir şeye) asmak’	Rásonyi Nagy
	< Mo. <i>kana</i> ‘kanatların büyük tüyleri’	Ramstedt, Räsänen, Doerfer, Bazin-Hamilton, Tekin, Gülensoy, Nişanyan,
	< ?	Clauson, Sevortyan, Eren, Tietze

¹ Tietze, kelimeyi madde başında *kanad/kanat* şeklinde göstermiş olup köken olarak Clauson’a atıfla ETü. *kanat* kelimesine bağlamaktadır (TETTL-IV 94).

² **kanat** a. 1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. 2. Balıklarda yüzgeç. 3. Bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyıcı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey. 4. Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı. 5. Yan, taraf. 6. Meclis, parti vb. topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri. 7. Fırıldak biçiminde olan şeylerde kol. 8. Angıç. 9. *ask*. Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah. 10. *sp.* Futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol uçlarında yer alan oyuncular (TS: 1294-1295).

EDAL'da *kanat* kelimesiyle ilgili olarak farklı maddelerde üç prototipe rastlanmaktadır³:

Tablo 3. EDAL'da *kanat* Kelimesiyle İlgili Maddeler

EDAL 664-665	EDAL 776	EDAL 776
<p>PA *kēna 'front leg, armpit, angle' → PT *Kājnat '1. wing, 2. fin' [EU., Krh., <i>qanat</i>, KzTat., Otü., Uyg., Şor, Oyr., Tuv., Krg., Kzk., Nog., Bşk., Blk., Gag., Kry., Kkr., Sal., Kmk. <i>qanat</i>; Ttü. <i>kanat</i>; Özb. <i>qanot</i>; SU <i>qejnat</i>; Az. <i>Ganad</i>; Tkm. <i>Gānat</i>; Hak., Tof. <i>xanat</i>; Oyr. <i>qanar</i>; Çuv. <i>sonat</i>; Yak., Dolg. <i>kinat</i>; Yak. <i>kiñat</i>]; PM *ka(i) 'front legs' [Written Mongolian <i>qa</i>, <i>qaya</i> (L 895 <i>qa</i> 'the part of the foreleg of an animal between the shoulder and the knee'), Middle Mongolian <i>qa</i>, <i>qaji(n)</i> (SH), Khalkha <i>xaā</i>, Buriat <i>xa</i>, Kalmuck <i>xā</i>]; PMT *keñe- / *kuñe- '1. shin, 2. stockings' [Evenki <i>keñete</i>, <i>kuñetu</i> 2, Even <i>keñeče</i> 2, <i>kōñčen</i> 1]; PJ *kanai 'rule, gusset' [Middle Japanese <i>kane</i>, Tokyo <i>kane</i>]. OCHЯ 1, 304; Дыбо 312-313; VEWT 230, Лексика 149-150. Cf. also Kalm. <i>xanə</i> 'маховые перья' (KW 165, АПиПЯЯ 289); but due to restricted distribution in Mong. this form should be rather considered a Turkism (see Щербак 1997, 133).</p>	<p>PA *k'énVt'a 'wall, wall mat' → PMT *xondari 'wall mat (циновка для стены)0 [Neg. <i>xondoj</i> (< South.), <i>onara-wu</i> 'полака вдоль нар'; Ul., Ork., Nan. <i>χondori</i>]; PM. *kana(n) 'section of yurt lattice wall, wall (секция решетчатой стены юрты, стена)' [Written Mongolian <i>qana(n)</i> (L 927); Kh. <i>xana(n)</i>; Bur. <i>xana</i>; Kalm. <i>xanə</i>; Ord. <i>xana</i>]; PT. *K(i)ā(j)nat 'flap (of door), wall (of yurt) (створка (двери), стена (юрты))' [Ttü. <i>kanat</i>; Az. <i>Ganāt</i>; Tkm. <i>Gānat</i>; MTurk., Krg., Kzk., Kkr., Oyr. <i>qanat</i>; Özb. <i>qenot</i>; Hak. <i>xanat</i>; Chuv. <i>sonat</i> 'карниз, застреха'. A Western isogloss. In Turkic the root has merged with *Kājnat 'wing' (see under *kēña); this homonymy may have influenced Mong., where the stem <i>qana(n)</i> occasionally means 'wing, маховые перья'; but Mong. hardly < Turk., despite TMN 1, 416. In Mong. one has to suppose a reanalysis of *-t as a plural suffix.</p>	<p>PA *k'eño 'edge' → PM *kajaya 'edge (край)' [Written Mongolian <i>qajaya</i>, Kh., Bur., Kalm. <i>xajā</i>; Ord. <i>xajā</i> 'lower part']; PT *Каң 'edge, hem (край, кайма)' [EUy. <i>qaj</i> 'cross-road'; Krh. <i>qajiy</i> 'a place at an angle from the main road'; Bşk. <i>qajma</i>; Hak. <i>xaj</i>; Oyr. <i>qajir</i> 'steep, precipitous'; Tv. <i>xajī</i> 'located sideways'; Chuv. <i>xъju</i>; Yak. <i>kiñā</i> 'road on the edge of a precipice']; PK *kāñ 'edge (край)' [MKor. <i>kāñi</i>, Mod. <i>kā</i>] (EDAL 776). A derivative of the same root may be Mong. <i>kingan</i> 'mountain ridge'.</p>

³ Bununla beraber Arapçadaki *كانة* [*cenāh*], İbranicedeki *כנף* [*kanaf*] ve Malta dilindeki *ġwienah* kelimelerinin 'kanat' anlamında kullanılması ayrıca dikkat çekmektedir:

PAA ***ganVh-** 'wing' → PS ***ganah-** 'thorax area and arms; wing' [Ar. *ḡanāh-* 'bras (chez l'homme); aisselle; aile (chez les oiseaux, les insectes, etc.)'; *ḡāniḡ-at-* 'côte, surtout cette partie qui est du côté de la poitrine'; Soqotri *ganḡ* 'devant, milieu de la poitrine', NOGED *gēnnaḡ* 'sternum' (Notes: As anatomic terms valid for comparison attested only in ARB and SOQ. Cf. MHR *agōnəḡ* 'to fly' [LM 122], likely related; JIB *gēnnaḡ* 'wing' [JJ 77] is an Arabism, according to Johnstone.); Old Egyptian *d_nh* (*pyr*) 'wing'; Central Chadic ***ganH-** 'wing' (?) [Mbara *gāḡ-lāḡ* (Notes: -lāḡ is not clear); High East Cushitic ***gon(n)-** (<***gVnh-?**) 'wing' [Kambatta *gonna-ta*] (SRR → Afroasiatic Etymology Database; E.T. 05.09.2018).

<i>krş.</i> Eurasiatic * kūjnV 'elbow, knee' → PIE * <i>g'enw-</i> , * <i>g'new-</i> 'knee', PU * <i>kinä</i> (* <i>künä</i>),? * <i>kinä</i> (* <i>künä</i>) 'elbow', PD * <i>gün-</i> 'to bend; hump', PE * <i>kanasa-</i> 'shin', Borean (approx.) KVNV 'arm' (SRR).	<i>krş.</i> Eurasiatic * ḱVnVtV 'corner, wall' → PSC * <i>qivēñdā</i> 'garden, fence', PIE * <i>kant-</i> (-th-) 'rim', PU * <i>kanta</i> 'edge, shore', Borean KVNTV 'corner, enclosure ?' (SRR).	<i>krş.</i> Eurasiatic * ḱVNV 'side, edge' → PU * <i>kanV</i> 'side, shore', PD * <i>kon-</i> 'tip, end' (SRR).
---	--	--

Kelime hakkında farklı görüşlerin olması, kelimenin fonetik, morfolojik, semantik ve leksik yönlerden incelenmesini zaruri kılmaktadır.

2. SESBİRİMLİK ÖLÇÜT: T > D

Türk dilinde *t > d* tonlulaşması belirli durumlarda meydana gelen ses olaylarından biridir. Bu durumlardan biri, uzun ünlülü ve tek heceli kelimelere ünlüyle başlayan bir ek aldığında kelime sonunda bulunan /ç/, /k/, /p/, /t/ tonsuz seslerinin Oğuz grubu Türk lehçelerinde (Örn. Türkiye Türkçesinde) tonlulaşması durumudur⁴:

Tablo 4. Uzun Ünlülü Tek Heceli Kelimelerde Sonseste Tonlulaşma Hadisesi

UZUN ÜNLÜLÜ KELİME	NORMAL ÜNLÜLÜ KELİME
<i>āt</i> 'isim, ad' > <i>ād+ı</i>	<i>at</i> 'bir binek hayvanı' > <i>at+ı</i>
<i>uḱ</i> 'uç' > <i>uḱ+u</i>	<i>suç</i> 'suç' > <i>suç+u</i>
<i>kāp</i> 'kap' > <i>kāb+ı</i>	<i>sap</i> 'sap' > <i>sap+ı</i>
<i>yok</i> 'yok' > <i>yog+u</i>	<i>tok</i> 'tok, aç olmayan' > <i>tok+u</i>

Tek heceli ve uzun ünlülü kelimelerde bir kural olarak görülen tonlulaşma hadisesi çok heceli kelime sonlarında sistemli olarak geçerli değildir. Türkiye Türkçesindeki Türkçe asıllı kelimelerdeki sonses /ç/, /k/, /p/ ve /t/ ünsüzlerinin tonlulaşma veya tonsuz kalma durumu Boz 2002'de ele alınmaktadır.

Tablo 5. Boz 2002'deki Verilerden Hareketle Tarafımızdan Oluşturulmuş ve Geliştirilen Sonseste /-t/ Sesinin Durumunu Gösteren Tablo

	VK	VKK	KVK	KVKK
Tek heceli	(+) -	<i>ant, art</i>	<i>but, tat</i>	<i>dör⁵, kurt, yurt</i>
<i>isimler</i>	(-) <i>at, et, it, ot</i>	<i>ast, üst</i>	<i>bat, bet, bit, çat, çit, çit, göt, hot zot, höt, kat, ket, kıt, kut, küt, pat, pıt, pot, süt</i>	<i>cart, cirt, fart, furt, fırt, girt, hant, hart, hurt, hurt, hişt, hoşt, höst, kirt, kürt, pist, salt, sirt, vırt zirt, yont, zart zurt, zirt fırt</i>
		KVK (SON HECE)		KVKK (SON HECE)

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin 1995.

⁵ Boz 2002'de bu örneğe yer verilmemiştir.

Çok heceli	(+)	⁶ ağıt, argıt, aşıt, çamat, çaşıt, çenet, çiğit, çivit, geçit, hamut, kağıt ⁷ , kanat , kenet, öğüt, söğüt, tokat, umut, yiğit			avurt, ayırt ⁸ , yoğurt, züğürt
	(-)	anıt, arkit, aygıt, ayıt, ayırt, badat, bağıt, barbut, başat, becet, belgit, belit, binit, boyut, bölüt, bulut, bütet, çaput, çaşıt, çenet, çıkıt, denet, dikit, dimnit, dölüt, düşüt, eşit, evet, giyit, gölet, gömüt, gülüt, haşat, ılgıt, içit, kalıt, kanıt, karşıt, kavut, kayşat, kesit, kıstıt, kirkıt, komut, konut, koşut, koyut, kubat, kurut, onat, ölçüt, ölet, örgüt, özet, özüüt, pırpıt, pusat, sarat, sarkıt, sıkıt, sızgıt, somut, soyut, suvat, şakıt, tanıt, taşıt, yakıt, yanıt, yapıt, yaşııt, yazıt			lângırt
Tek heceli		VK	VKK	KVK	KVKK
	(+)	et-	-	dit-, git-, güüt-, tat-	-
	(-)	at-, it-, öt-, ut- , üt-	art-, ört-	bat-, bit-, çat-, çit-, sat-, tut-, tüt-, yat-, yit-, yut-	bert-, bört-, çent- ⁹ , dürt-, kert-, sürt-, tart-, yırt-, yont- ¹⁰ , yort-
		KVK (SON HECE)			KVKK (SON HECE)
Çok heceli	(+)	108 örnek ¹¹			-
	(-)	542 örnek ¹²			217 örnek ¹³

İstatistik olarak Tablo 6 ve Tablo 7'deki verilerden hareketle konuya bakıldığında tonsuz biçimlere daha sık rastlandığı görülmektedir.

Tablo 6. Boz 2002: 454'teki Tablonun /t/ Sesiyle İlgili Kısımları Dikkate Alınarak Oluşturulan Tablo (İtalik veriler tarafımızdan güncellenmiştir.)

İsimler	TEK HECELİLER		ÇOK HECELİLER	
	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz	Tonlu

⁶ Boz 2002'de bu kısma ait 17 örnek olduğu belirtilmiş, ancak örneklere makalede yer verilmemiştir. Bu kısımdaki örnekler TS taramamızda elde ettiğimiz ve köken olarak başka bir dile ait olduğuna dair TS, TBKS ve TAS'ta veri bulunmayan 18 kelimeyi kapsamaktadır.

⁷ < Fa. *kâğız*, *kâğız* < T. *kağıt*, *kegde*, *kakaç* (TAS 404).

⁸ Boz 2002'de bu örneğe yer verilmemiştir.

⁹ Boz 2002'de bu örneğe yer verilmemiştir.

¹⁰ Boz 2002'de bu örneğe yer verilmemiştir.

¹¹ Boz 2002'de 135 örnekten bahsedilmektedir. 135 örnekte sonseste tonlulaşma görülmesi, oran ve sayı bakımından dikkat çekici bir durum olsa da, Boz 2002'de bu örneklerin sıralanmaması bu konuda yorum yapmayı güçleştirmektedir. Kendi taramamızda tonlulaşan çok heceli fiillerden 108'inin *et-(mek)* fiiliyle birleşik fiil formunda oluştuğunu tespit ettik. Eğer bu 135 fiilin 108'i bu şekilde oluşmuş ise, kalan 27 fiilin durumu daha da dikkat çekici olmaktadır. TS taramamızda tespit edilen 108 fiil için bkz. Ek-1.

¹² Boz 2002'de 430 örnekten bahsedilmektedir ancak bu örnekler sıralanmamaktadır. Kendi taramamızda tonlulaşmaya uğramayan çok heceli 542 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin oran bakımından yüksek bir kısmı fiilden fiil yapma eki {-l} ile türemiş fiillerden oluşmaktadır. TS taramamızda tespit edilen 542 fiil için bkz. Ek-2.

¹³ Bu kısımda /t/ sesiyle biten toplamda 217 örnek bulunmasına rağmen Boz 2002'de bu örnekler yer almamaktadır. TS taramamızda tespit edilen 217 fiil için bkz. Ek-3.

	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
VK	4	100	-	-	-	-	-	-
VKK	2	50	2	50	-	-	-	-
KVK	19	90	2	10	72	80	18	20
KVKK	25	90	3	10	1	20	4	80

Tablo 7. Boz 2002: 455'teki Tablonun /t/ Sesiyle İlgili Kısımları Dikkate Alınarak Tarafımızdan Eklemelerle Oluşturulan Tablo (İtalik veriler tarafımızdan güncellenmiştir.)

Füller	TEK HECELİLER				ÇOK HECELİLER			
	Tonsuz		Tonlu		Tonsuz		Tonlu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
VK	5	84	1	16	-	-	-	-
VKK	2	100	-	-	-	-	-	-
KVK	12	80	4	20	542	84	108	16
KVKK	10	100	-	-	217	100	-	-

Türkçe *kanat* kelimesinin fonetiğine dönülecek olunursa, kelimenin fonetik bakımdan benzerlerine bakmakta fayda vardır. Bu fikirden hareketle, Türkçe Sözlük'te sonu /nat/ ses grubuyla biten kelimeler tarandığında 25 kelimeye rastlanmaktadır. Bu kelimelerin 8'i iki heceli, 14'ü üç heceli, 3'ü ise dört hecelidir. Kelime sonu /t/ sesinin tonlulaştığı yedi kelimenin 4'ü iki heceli, 3'ü üç hecelidir. 18 kelimedeki kelime sonu /t/ sesi tonlulaşmamaktadır. Türkçe kökenli olduğu düşünülen *kanat* ve *onlat* kelimeleri hariç Türkçe Sözlük'te sonu /nat/ ses grubuyla biten kelimelerin tamamı alıntı kelimedir. Tonlulaşan 7 kelimenin 6'sı alıntı olup, bunların üçü Arapçadan (*inat* < Ar. *'inād*, *isnat* < Ar. *isnād*, *istinat* < Ar. *istinād*), diğer üçü ise Fransızcadan (*monat* < Fr. *monade*, *serenat* < Fr. *sérénade*, *marinat* < Fr. *marinade*) alıntılanmıştır. Orijinal biçimlerinde /-d/ sesi bulunan bu kelimeler bu bakımdan tonlulaşma için sağlıklı örnekler sayılmazlar.

Tablo 8. Türkçe Sözlük'te Sonu /nat/ Ses Grubuyla Biten Kelimeler

	/NAT/ SES GRUBUYLA BİTİP /-T/ SESİNİN TONLULAŞTIĞI KELİMELE		/NAT/ SES GRUBUYLA BİTİP /-T/ SESİNİN TONLULAŞMADIĞI KELİMELE		
	İKİ HECELİ	ÜÇ HECELİ	İKİ HECELİ	ÜÇ HECELİ	DÖRT HECELİ
V+	<i>inad-ı</i> < <i>inat</i> <i>kanad-ı</i> < <i>kanat</i> <i>monad-ı</i> < <i>monat</i>	<i>serenad-ı</i> < <i>serenat</i> <i>istinad-ı</i> < <i>istinat</i> <i>marinad-ı</i> < <i>marinat</i>	<i>manat</i> <i>sanat</i> <i>onlat</i> <i>sonat</i>	<i>beyanat</i> <i>hasenat</i> <i>hayvanat</i> <i>karbonat</i> <i>ordinat</i> <i>peşinat</i> <i>saltanat</i> <i>tazminat</i> <i>teminat</i> <i>tezyinat</i>	<i>muhassenat</i> <i>müdevvenat</i> <i>koordinat</i>
K+	<i>isnad-ı</i> < <i>isnat</i>	-	-	-	-

Türkçe Sözlük'te Türkçe kökenli olup sonu /t/ sesiyle biten ve ünlüyle başlayan bir ek aldığına tonlulaşan kelimelere bakıldığında ise 22'si çok heceli ve 12'si tek heceli (5'i fiil) olmak üzere 34 kelimeyle karşılaşılmaktadır.

Tablo 9. Türkçe Sözlük'te Sonsesteki /t/ Sesi Tonlulaşan Türkçe Kökenli Kelimeler

SONSESTEKİ /T/ SESİ TONLULAŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ KELİMELER				
	V+		K+	
tek heceli	<i>but</i> > <i>bud+u</i> <i>tat</i> > <i>tad+ı</i> <i>tat-(mak)</i> > <i>tad-ar</i>	<i>et-(mek)</i> > <i>ed-er</i> <i>dit-(mek)</i> > <i>did-er</i> <i>git-(mek)</i> > <i>gid-er</i> <i>güt-(mek)</i> > <i>güd-er</i>	<i>ant</i> > <i>and+ı</i> <i>art</i> > <i>ard+ı</i> <i>kurt</i> > <i>kurd+u</i> <i>yurt</i> > <i>yurd+u</i>	<i>dört</i> > <i>dörd+ü</i>
çok heceli	<i>ağıt</i> > <i>ağıd+ı</i> <i>argıt</i> > <i>argıd+ı</i> <i>aşıt</i> > <i>aşıd+ı</i> <i>çamat</i> > <i>çamad+ı</i> <i>çaşıt</i> > <i>çaşıd+ı</i> <i>hamut</i> > <i>hamud+u</i> <i>kağıt</i> > <i>kağıd+ı</i> <i>kanat</i> > <i>kanad+ı</i> <i>tokat</i> > <i>tokad+ı</i> <i>umut</i> > <i>umud+u</i>	<i>çenet</i> > <i>çened+i</i> <i>çivit</i> > <i>çivid+i</i> <i>geçit</i> > <i>geçid+i</i> <i>kenet</i> > <i>kened+i</i> <i>öğüt</i> > <i>öğüd+ü</i> <i>senit</i> > <i>senid+i</i> <i>söğüt</i> > <i>söğüd+ü</i> <i>yiğit</i> > <i>yiğid+i</i>	<i>ayırt</i> > <i>ayırd+ı</i> <i>avurt</i> > <i>avurd+u</i> <i>yoğurt</i> > <i>yoğurd+u</i>	<i>züğürt</i> > <i>züğürd+ü</i>

Verilere farklı bir gözle bakılacak olursa *kanat* kelimesi hakkında şöyle bir yorumda bulunulabilir. Türkiye Türkçesinde *kanat* kelimesiyle üç yönden ortaklaşan 22 kelime bulunmaktadır.

Tablo 10. Türkiye Türkçesinde kanat Kelimesiyle Üç Yönden Ortaklaşan 22 Kelime

SON HECESİ KVK	SON HECESİ KVKK
<i>ağıt</i> , <i>argıt</i> , <i>aşıt</i> , <i>çamat</i> , <i>çaşıt</i> , <i>çenet</i> , <i>çiğit</i> , <i>çivit</i> , <i>geçit</i> , <i>hamut</i> , <i>kağıt</i> , <i>kanat</i> , <i>kenet</i> , <i>öğüt</i> , <i>söğüt</i> , <i>tokat</i> , <i>umut</i> , <i>yiğit</i>	<i>avurt</i> , <i>ayırt</i> , <i>yoğurt</i> , <i>züğürt</i>

- Bu 22 kelimenin tamamı da iki hecelidir.
- Bu 22 kelimenin tamamı da /t/ sesiyle sonlanmaktadır.
- Bu 22 kelimenin tamamı da ünlüyle başlayan bir ek aldığına tonlulaşmaktadır.

Bu 22 kelime arasında kökeni açık bir şekilde bilinen yedi kelime bulunmaktadır: *aşıt* < *aş-(mak)*, *ayırt* < *ayır-(mak)*, *geçit* < *geç-(mek)*, *öğüt* < *öğ-(mek)*, *tokat* < *tokı-(mak)*, *umut* < *um-(mak)* ve *yoğurt* < *yoğur-(mak)*. Bu yedi kelimenin tamamı da fiilden isim yapma eki {-I)t} ile türetilmiştir.

Verilerden de anlaşılabilceği üzere çok heceli kelimelerde uzun ünlülük de dahil olmak üzere herhangi bir kıstastan bahsedilememekte, mevcut durum ve şartlardan hareketle sistemli bir açıklama getirilememektedir. Bununla beraber dilbilimciler bu meseleyi tartışmaya devam etmekte ve *kanat-ı* > *kanad-ı*, *sanat-ı* > *sanatı*, *etiüt-ü* > *etiüd-ü*

örnekleminde, konu güncelliğini korumaktadır.¹⁴ Ancak *kanat* kelimesiyle ortaklaşan 22 kelime incelendiğinde *kanat* kelimesinin sonundaki /-t/ sesinin fiilden isim yapan {- (I)t} ekinin bir kalıntısı olabileceği ihtimali doğmaktadır.

3. BİÇİMBİRİMLİK ÖLÇÜT {+T}

Türkçe *kanat* kelimesinin etimolojisi hakkında ileri sürülen argümanların başında Eski Türkçede çokluk işlevli kullanılan {+t} eki gelmektedir. Ancak {+t} eki hakkındaki tartışmalar da sonlanmış değildir. Bu tartışmalarda dikkati çeken üç görüş olduğu gibi, açıkça fikrini ifade etmeyen araştırmacılara da rastlanmaktadır.

Tablo 11. Eski Türkçede Çokluk İşlevinde Kullanılan {+t} Ekinin Kökeni Hakkındaki Görüşler

Moğolca Kökenli Olduğunu Savunanlar	Emre ¹⁵ , Gabain ¹⁶ , Şçerbak ¹⁷ , Clauson ¹⁸ , Decsy ¹⁹
Türkçe Kökenli Olduğunu Savunanlar	Sinor ²⁰ , Poppe ²¹ , Doerfer ²² , Korkmaz ²³

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Grijzenhout 2000, Kirchner 1995, Sayed 2017, Oostendorp 2004: 16-19 ve özellikle Inkelas, S. ,Orgun 1995'e bakılabilir.

¹⁵ Emre, {+t} ekinin Moğolcadan Türkçeye geçtiğini ve Köktürklerin Moğol unvanlarını kullandığını iddia etmektedir (1940: 40-41).

¹⁶ Gabain, {+t} ekinin artık eskিয়ে işlevini yitirmiş yabancı bir ek olduğunu, Moğolcadan alıntılandığını belirterek üçü -(A)gU yapısını da içinde barındıran altı örnek verip (1950: 63) *tiğit* kelimesinin *+lär* çokluk eki aldığına da dikkat çekmektedir (1950: 85): *tiğit* 'Prinzen' (*tiğin* 'Prinz'; sogar mit *+lär*), *süt* 'Milch' (vgl. Mong. *sün*), *tağşut* 'Gedicht' (zur gleichen Wurzel wie *tağşu+r-* 'Gedichte rezitieren'), *uruñut* 'Krieger' (*urun-* 'sich schlagen' -*γu*), *alpaγut* 'Helden' (*alp* 'tapfer' *+a-γu*), *bayayut* 'Begüterte' (*bay* 'reich' *+a-γu*).

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doerfer 1975-1976: 40

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. EDPT 483.

¹⁹ Decsy, ekin Moğolcadan Türkçeye geçtiğini ve sadece bazı arkaik biçimlerde kullanıldığını belirterek Eski Türkçedeki *tiğitim* 'prensimsim' örneğinin Macarcaya *Tühütüm > Töhötöm > Tétény* şeklinde bir gelişim gösterip bir özel ad karşılığı olarak geçtiğine¹⁹ değinmektedir (1998: 71).

²⁰ Sinor, çokluk bildiren {+t} ekinin Ural ve Altay dillerinde bulunduğunu Fince *kalat* 'balıklar' < *kala* 'balık', Vogulca *lüt* 'atlar' < *lü* 'at', Ostyakça *lauet* 'atlar' < *lau* 'at', Mordvince *tolgat* 'tüyler' < *tolga* 'tüy', Moğolca *morid* 'atlar' < *morin* 'at', Buryatça *yamād* 'keçiler' < *yamāng* 'keçi', Kalmukça *noyod* 'prensler' < *noyn* 'prens' gibi örneklerle göstermekte ve ekin Eski Türkçede genellikle *tarqan* > *tarqat*, *tiğin* > *tiğit* gibi unvanlarda kullanıldığına, ancak *süt* kelimesinin (< Mo. *sün*) bunlardan ayrıldığına dikkat çekerek, Türkçe kökenli olduğunu düşünmektedir (Sinor 1952: 211-214).

²¹ Poppe, Moğolca, Türkçe ve Mançu-Tunguzcadan örnekler verdiği ekle ilgili olarak Türkçe örnekler bahsinde Moğolca ekin *-d* olmasına rağmen Türkçe *-t* ekinin eski sesletimi daha iyi yansıttığını; başka bir deyişle, eğer **d* orijinal ses olsaydı, Türkçedeki **d* (**d > z ve y*) değişimine uğraması gerektiğini Räsänen'e atfıla vurgulamaktadır (Poppe 2008: 94-98).

²² Doerfer, Türkçenin Moğolcaya verdiği pek çok kültür kelimesine, özellikle de Moğolların dünyaya hakim olduğu ve Moğolca kelimelerin diğer dönemlere göre daha sık alıntılandığı Moğol çağında bile Türkçeye yalnızca {+γul} ekinin geçtiğine dikkat çekerek; {+t} çokluk ekinin Türkçeye Moğolcadan geçmiş olamayacağını, *süt* (Mo. *sün*), *qanat* (Mo. *qana*) ve *bullit* kelimelerinin donmuş biçimler olabileceğini iddia eder (TMEN-I 5-6).

²³ Korkmaz, {+t} çokluk ekinin Moğolcadaki {+d} ve {+ud/+üd} eklerine tekabül ettiğinden bahsetmekte ve sırasıyla *oğlit*, *tarkat*, *yılpağut*, *bulit*, *tiğit*, *süt*, *tağşut*, *uruñut* örneklerini vermektedir. Gabain ve Talat Tekin'e atfıla bu ekin Eski Türkçede seyrek kullanılan ve artık çokluk fonksiyonu hissedilmeyen arkaik bir ek olduğunu dile getiren Korkmaz, *tiğin* kelimesinin bir ek yığılmasına uğrayarak *tiğitler* şeklinde yeniden bir çokluk eki aldığı Yatutça (*er+et+ter* 'erkekler' < *er* 'erkek', *tünür+üt+ter* 'dünürler' < *tünür* 'dünür', *im+et+ter* 'erkek

Altay Dil Ailesinin Mirası Kabul Edenler	Ramstedt ²⁴ , Demir ²⁵ , EDAL ²⁶
İranî Kaynaklı Olabileceğini Düşünenler	Clark ²⁷ , Erdal ²⁸
Türkçe Olmadığını Düşünenler	Grönbech ²⁹
Açık Bir Şekilde Görüş Bildirmeyenler	Ş. Tekin ³⁰ , T. Tekin ³¹ , Ersoy ³² , İlhan ³³ , Killi ³⁴ , Nizam ³⁵

kardeşler' < ini 'erkek kardeş') ve Kuzey Türkçesinden (*kadı+tar* 'kadınlar') tanıklarla göstermektedir. Ayrıca Korkmaz, ek kalıplaşmasının bir delili olarak Çağataycadaki *biçet* ve genel Türkçedeki *bulut*, *kanat* ve *süt* kelimelerinin artık çokluk değil teklik gösterir olmalarını ileri sürmektedir (Korkmaz 1988: 47-48).

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doerfer 1975-1976: 40

²⁵ Demir, ekin daha çok millet ve kavim adlarında kullanıldığını belirterek Ercilasun'a atıfla *saka+(I)t > sakat / sakt > Yun. skit (iskit, skyt, skythen vb.)* ve Togan'a atıfla *tarğutae ~ türküt < türk+(I)t, skolot ~ sikilüt < çiğil+(I)t* ve *paralat ~ barulat < barula+(I)t* bağlantılarına değinmektedir. M.Ö. II. yüzyılda Çin kaynaklarında geçen *okut / hokut* biçimlerinden hareketle, *oğuz < ok+uz* ilgisine de dikkat çeken Demir, Anadolu'daki bazı yer adlarında geçen *Hunut* başta olmak üzere, *karşit*, *bulut*, *kanat*, *çiğit*, *yaşit*, *boyut*, *eşit*, *dikit* gibi kelimelere de temas etmekte ve eki sadece Moğolcanın değil, Türkçe ve Moğolcanın ortak bir çokluk eki saymaktadır (2005: 437-441).

²⁶ Starostin, Dybo ve Mudrak {+t} çokluk ekinin Altay dillerinde yaygın ve muhtemelen orijinal olduğunu belirterek ekin dillere göre ana biçimlerini şu şekilde tasarlarlar (EDAL 221): Proto Altay *-t-, Proto Mançu-Tunguz *-ta(n) /*-te(n), Moğol -d, Türk *-t, Proto Japon *-ta-ti, Proto Kore *-ti-r.

²⁷ Clark, Bugut yazıtındaki verilerden ve Eski Türkler zamanındaki Çin etkisine ilaveten artan Soğdak etkisini de dikkate alarak hem {+An} hem de {+t} çokluk eklerinin Soğdakça kökenli olduğunu iddia etmektedir (1977: 118-121).

²⁸ Erdal, {+t} ve {+AgUt} eklerini birlikte değerlendiren Erdal'a göre ek Moğolca ve Soğdçada da yaygın olan ekin kökeni İranî kaynaklı olabilir. Ayrıca Erdal *tok(u)z buyruk [ble[ş] s(ä)ñüt k(a)ra bod(u)n turayın* cümlesindeki *beş sänüt* ibaresinden hareketle, sayılardan sonra çokluk eki gelemeceğine kanaat getirmekte; *tegitlär, kırğittar, b(ä)gitlär* gibi kelimelerdeki {+Ar} ekinden dolayı da ekin muhtemelen yabancı kökenli başka bir yapısının olabileceğini düşünmektedir. Bir *figura etymologica* örneği olarak *alp alpagut* yapısını düşünen Erdal, {+AgUt} ekinin ise {+AgU} ve {+t} eklerinden oluştuğunu ifade etmektedir (OTWF 78-83).

²⁹ Grönbech, {+t} çokluk ekinin Türkçe olmadığını, üstelik alıntı birkaç unvanda bulunduğunu belirterek *tarkat* kelimesi dışındaki *oglit*, *begit* gibi biçimlerin çokluk belirttiği konusuna şüpheyle yaklaşır (2011: 59-60).

³⁰ Şinasi Tekin, ekle ilgili olarak '+t: yüksek rütbeli kişiler için' notunu düşmektedir (Tekin 1992: 87).

³¹ {+(X)t} çokluk ekini Moğolca {-d} ve {-Ud} çokluk ekleriyle karşılaştırarak *oglit* 'oğullar' < *ogul*, *ylpagut* 'alpler, yiğitler' < **ylpagu ~ alpagu*, *kanat* 'kanat' < **kâna* 'kanat tüyü'; krş. Moğ. *qana* 'kanat tüyü' örneklerini veren Talat Tekin; ekin /n/ ile biten *tarkat* 'tarkanlar' < *tarkan*, *tiğit* 'prensler' < *tiğin*, *sänüt* 'generaller' < *sänün* gibi unvanlara eklendiğinde /n/ ünsüzünü düşürdüğünü de vurgulamaktadır (2003: 102).

³² Ersoy, ekin Eski Türkçede {+t} (*oglit*, *ylpagut*, *kanat*, *tarkat*, *tiğit*, *senüt*), Klasik Moğolcada {+d} (*noyad*, *kağad*, *katud*, *burkad*, *ebüged*, *sibagud*, *morid*, *usud*, *modud* vd.) ve Çağdaş Moğolcada {+d} (*acilçid*, *malçid*, *zohiolçid*, *ohid*, *haad*, *nohod*, *mor'd*, *nöhöd* vd.) biçimlerinde kullanıldığını değinmekte, ekin her üç dil alanında da /n/ sesiyle biten tabanlara eklendiğinde /n/ sesini düşürdüğüne temas etmektedir (2008: 332-334).

³³ İlhan, çalışmasında Gabain, Poppe ve Tekin'in görüşlerini özetlemekle yetinir, kendi görüş bildirmez (2009: 104-106).

³⁴ ETü. *qanat*, OrtaMo. *qana* "kanat" (sondaki t çokluk işaretleyicisi gibi algılanarak bırakılmıştır); ETü. *süt*, OrtaMo. *sü*; YazMo. *sün* "süt" (Burada da t aynı şekilde bırakılmış ve Moğolcada teklik gösteren n eklenmiştir) vb. (Killi 2006: 233).

³⁵ Nizam, ekin kökeni hakkında biri Altayca orijinal bir ek, diğeri Soğdakça kökenli olmak üzere iki görüş olduğuna dikkati çekerek, Çok fazla örnekte görülmeyen ekin, bazı kelimelerde çokluk yapıp yapmadığının eklenen kelimenin kökeninin bilinmemesi ile alakalı olduğuna değinir. Bazı kelimelerdeki çokluk anlamının kelimenin kendisinden mi yoksa ek vasıtasıyla mı oluştuğunun bilinmediğine temas eden Nizam {+t} çokluk ekinin en belirgin örneğinin *tiğin* kelimesinin çokluğu olarak kullanılan *tiğit* kelimesi olduğunu ileri sürer (2017: 176-177).

Eski Türkçe çalışmalarında {+t} ekiyle yapılan çokluk örneklerine bakıldığında kaynaklarda on kelimeyle karşılaşılmaktadır.

Tablo 12. Eski Türkçede Çokluk İşlevli {+t} Ekiyle Oluşturulan Kelimeler

TEKLİK	ÇOKLUK	KAYNAK
<i>alp+a-gu</i> 'yiğit'	<i>yılpagu+t</i>	Gabain 1950: 63, Gabain 1988: 46, Tekin 2003: 102, Öztürk 2014: 31, Ercilasun 2016: 371
<i>bay+a-gu</i> 'zengin'	<i>bayagu+t</i>	Gabain 1950: 63
Mo. <i>kana</i> 'kanat tüyü'	<i>kana+t</i>	Tekin 2003: 102
Mo. <i>sün</i>	<i>süt</i>	Gabain 1950: 63, Gabain 1988: 46
<i>og(u)l</i> 'çocuk, evlat, oğul'	<i>og(u)l+it</i>	Tekin 2003: 102, Öztürk 2014: 31, Ercilasun 2016: 371, Ölmez 2017: 51
	<i>og(u)l+an</i>	Gabain 1950: 61, Gabain 1988: 44, Tekin 2003: 102, Eraslan 2012: 129, Öztürk 2014: 31, Şen 2014: 61, Ercilasun 2016: 371, Ölmez 2017: 51, Berbercan 2018: 38
<i>s(e)ñün</i> 'general'	<i>saniü+t</i>	Tekin 2003: 102
<i>tagşu+r-</i>	<i>tagşu+t</i> 'manzume'	Gabain 1950: 63, Gabain 1988: 46
<i>tarkan</i> 'bir unvan'	<i>tarka+t</i>	Tekin 2003: 102, Öztürk 2014: 31, Ercilasun 2016: 371, Ölmez 2017: 51, Berbercan 2018: 38
<i>tigin</i> 'bir unvan, şehzade, prens'	<i>tigi+t</i>	Gabain 1950: 63, Tekin 2003: 102, Öztürk 2014: 31, Şen 2014: 61, Berbercan 2018: 38
	<i>tigi+t+ler</i>	Gabain 1950: 85, Gabain 1988: 62, Eraslan 2012: 129, Ölmez 2017: 233
<i>uruñu</i> 'savaşçı, muharip'	<i>uruñu+t</i>	Gabain 1950: 63, Gabain 1988: 46

Bu on kelime dışında, diğer Türk lehçelerinde donmuş olarak geçen iki örnek daha vardır:

Tablo 13. Eski Türkçe Dışındaki Türk Lehçelerinde Geçen ve {+t} Ekiyle Oluşturulan Düşünülen Kelimeler

TEKLİK	ÇOKLUK	KAYNAK
<i>kadın</i> 'eş, hanım'	KuzT. <i>kadı+t</i> ³⁶	Bang 1918: 121
<i>big</i> 'bey, büyük, şeref unvanı'	Çağ. <i>big+et</i> 'başkan, komutan, yönetici, bey'	DTO 188

Bu 12 kelime incelendiğinde *kanat* ve *takşut* kelimeleri dışındaki on kelimenin insanla ilgili kavramları karşıladıkları görülür. Eski Türkçenin Köktürkçe evresinde kural olarak kabul edilen bu durum her ikisinin de ilk örneklerine Eski Uygurcada rastlanan *tagşut/takşut* ve *kanat* kelimeleri için geçerli değildir. *takşut* kelimesinin etimolojisi için EDPT 474'te **takış-* ihtimali ileri sürülmüştür. Türkçe kökenli olup yine bir manzum tür bildiren *koşma* ve *koşuk* kelimelerinin etimolojisinin 'katmak, eklemek' anlamı *√koş-(mak)* köküne bağlanması *takşut* kelimesinin etimolojisinin de yine

³⁶ So ist auch alt. tel. leib. *qadit* 'Frau' von *qadın* zu erklären; *qadit* > tel. kumd. schor. (Prob. I 332s) *qāt* > schor. sag. koib. ktsch. küär. *qat*. (Bang 1918: 121)

'katmak, eklemek' anlamına gelen $\sqrt{tak-(mak)}$ kökünden hareketle *tak-(I)ş-(U)t* şeklinde yapılabilir. Böylelikle de *takşut* kelimesinin sonundaki /t/ sesinin çokluk işlevli {+t} eki olma ihtimali zayıflamaktadır.

Eski Türkçede {+t} çokluk eki alan kelimeler arasında sayılan ve bazı bilim adamlarına göre etimolojisi bu eke bağlanan *kanat* kelimesi hakkında ise kelimenin semantiği dikkate alınarak yorumda bulunulmalıdır. Kelimenin bağlandığı **kana* kökü Mo. *kana* 'tüy' anlamına gelmektedir. Ancak *kanat* kelimesinin semantiğinde 'tüyler' anlamı yoktur; kanat organı iki adet olduğuna göre çokluk olabilecek en üst anlam 'iki kanat' olmalıdır. Genel Türk dilinde Eski Türkçeden itibaren günümüze dek pek çok lehçede semantik bakımdan ikilik içeren *kögüz* 'göğüs', *tiz* 'diz', *köz* 'göz', *müyüz* 'boynuz', *meñiz* 'beniz', *ağız* 'ağız', *boguz* 'boğaz' (Gabain 1988: 46) gibi bazı organ adlarının yapısında çokluk işlevli bir {+z} eki tasavvur edilmektedir. Bu mantıktan hareketle Köktürkçede geçmeyen ve ilk örneklerine Eski Uygurcadan itibaren rastlanan *kanat* kelimesinin, eğer kökeni **kana* kelimesi ise, bu şekliyle değil de **kanaz* şeklinde yapılanması gerekirdi.

Bununla beraber *tiğın* kelimesinin iki kez çokluk eki alması (*tiğit*, *tiğitler*) ya da *og(u)l* kelimesinin hem *oglit* hem de *oglan* şekillerinin bulunması *kanat* kelimesinin de Eski Türkçede **kanalar*, **kanağun*, **kanan* veya **kanaz* şekillerinden birinde kullanılabilme ihtimalini doğurmaktadır, ancak henüz bu hipotetik kelimelerden herhangi birine dair verilere ulaşılamamıştır.

Eski Türkçede çokluk işlevli {+t} ekinin kıyaslandığı Moğolcada durum ise çok daha farklıdır. Moğolcada, Eski Türkçe {+t} işe ilgili olabilecek çokluk işlevli üç ek dikkati çekmektedir ve bu eklerde Eski Türkçede olduğu gibi 'insanla ilgili kavramlarda kullanılma şartı' yoktur: {+UUd}, {+çUUd} ve {+d}.

Tablo 14. Çağdaş Moğolcada çokluk ekleri {+UUd}, {+çUUd}, {+nar}, {+d} ve {+s} şeklindedir (Ersoy 2018: 67-71, Kartallıoğlu 2010: 72-75):

EK	ÖRNEKLER
+UUd	<i>nomuud</i> 'kitaplar' < <i>nom</i> 'kitap', <i>gerüüd</i> 'evler' < <i>ger</i> 'ev', <i>buguud</i> 'geyikler' < <i>buğa</i> 'geyik', <i>angiud</i> 'sınıflar' < <i>angi</i> 'sınıf', <i>öröönüüd</i> 'odalar' < <i>öröö</i> 'oda', <i>sanguud</i> 'hazinelere' < <i>san</i> 'hazine'
+çUUd	<i>zaluuçuuud</i> 'gençler' < <i>zaluu</i> 'genç', <i>mongolçuud</i> 'Moğollar' < <i>mongol</i> 'Moğol', <i>ehçüüd</i> 'anneler' < <i>eh</i> 'anne'
+çUUI	<i>acilgüüçüül</i> 'işsizler' < <i>acilgüi</i> 'işsiz', <i>eregteiçüül</i> 'erkekler' < <i>eregtei</i> 'erkek'
nar ³⁷	<i>bağş nar</i> 'öğretmenler', <i>lam nar</i> 'lamalar', <i>emç nar</i> 'doktorlar', <i>süseğten nar</i> 'inananlar'
+d	<i>ohid</i> 'kızlar' < <i>ohin</i> 'kız', <i>tüşmed</i> 'memurlar' < <i>tüşmel</i> 'memur', <i>mor'd</i> 'atlar' < <i>mor</i> 'at', <i>nohod</i> 'köpekler', <i>nohoy/nohoi</i> 'köpek', <i>nöhöd</i>

³⁷ Ünlü uyumlarına girmeyen *nar* kelimesi ek gibi kullanılmakta, ancak kelimeden ayrı yazılmaktadır (HY).

	'arkadaşlar' < <i>nöhör</i> 'arkadaş', <i>malçid</i> 'çobanlar' < <i>malçin</i> 'çoban', <i>suragçid</i> 'öğrenciler' < <i>suragç</i> 'öğrenci'
+s	<i>ahas</i> 'ağabeyler' < <i>ah</i> 'ağabey', <i>uuls</i> 'dağlar' < <i>uul</i> 'dağ', <i>ners</i> 'isimler' < <i>ner</i> 'isim', <i>deedes</i> 'atalar' < <i>deed</i> 'ata'

Verilerden de anlaşılacağı üzere Eski Türkçede çokluk işlevinde kullanılan {+t} ekiyle ilgili olarak; ekin sadece 'insanla ilgili' kavramlarda çokluk işlevi yüklendiği, *kanat* kelimesinin ekin aktif örneklerinin bulunduğu Köktürkçede geçmediği ve ilk örneklerine Eski Uygurcadan itibaren rastlandığı, kelimenin semantik bakımdan çokluk değil de ikilik bildiren kelimelerle düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. O halde kelimenin etimolojisi için çokluk işlevli {+t} ekinin teklif edilmesi ihtimali, bu bilgiler ışığında zayıf kalmaktadır.

4. LEKSİKSEMANTİK BAKIMDAN BİR FİGURAETIMOLOGİCA³⁸ ÖRNEĞİ OLARAK *kanat kak-(mak)*

Türkçede *kanat* kelimesinin izlerine, Köktürkçe dışında tarihi ve çağdaş hemen hemen tüm Türk lehçelerinde rastlanabilmektedir: EU. *kanat*³⁹, Krh. *kanat* (DLT 682, KB 220, KrTS 354), Hrz. *kanat* (İMT 289, HATS 285), Müh. *kānat*, CC *xanat*, MKp. *kānat*, Çağ. *kanat* (ÇTS 574), EOğ. *kanat*, Osm. *kanat* (Tulum 2011: 1089, LO 207), Alt. *kanat* (ATS 96), Az. *ganad* (ADİL-III 33), *gānād*, Bşk. *kanat* (BTS 324), Çuv. *śunat* (ÇRS 123), Dlg. *kanat*, Gag. *kanat* (GRMS 241), Hks. *hanat* (HTS 144), İli. *Qanat* (Hahn 1991: 44), Kklp. *kanat* (KkRS 370), K-M. *kanat* (KMTS 240), Kmk. *kanat* (KmTS 244), Krg. *kanat* (TKS 463), KrmT. *qanat* (KTRS 184), Kry. *kanat*, Kzk. *kanat* (KzED 257), KzT. *kanat* (KTTS 263), Nog. *kanat* (NRS 144), Oyr. *kanat*, Özb. *kanāt* (ÖTİL-II 550), Sag. *kanat*, Sal. *kanat* (Poppe 1953: 457), SUy. *kenat*, Şor. *kanat* (ŞS 41), Tel. *kanat* (TAS 46), Tkm. *gānat* (TmTS 223, STY 141), Tof. *kanat*, Ttü. *kanat*, Tuv. *kanat*, Yak. *kanat* (TSS 141), YUy. *kanat* (YUTS 219, UTİL-III 151).

³⁸ Türk dilbilimi araştırma ve incelemelerinde *ikilemeler* üzerine yapılmış çalışmalar genellikle semantik yönden olup, ikilemelerin kökenine yönelik çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Yapı bakımından ikilemeler incelendiğinde, ikilemelerin bir türü olarak aynı kökten türemiş kelimelerin birlikte kullanıldığı örnekler denk gelmektedir. Birleşik kelimeler arasında da yer alabilen bu tür kelimeler için dil biliminde iştikaklı kelime (*figura etymologica*) terimi kullanılmaktadır. Dinçer 2008'de *kendi kendini açıklayan fiiller*, Bozok 2012'de ve Ağca 2015'te *iştikaklı ikilemeler*, Öztürk 2017'de *kökteş fiiller*, Alyılmaz 2017'de ise *nesne tekrarlı fiiller* olarak adlandırılan bu tür birleşik kelimeler, aynı örnekleri ele almışlardır. Türkçe kökenli kelimelerin etimolojisinde bir ölçüt olarak kullanılabilir bu duruma örnek olarak tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinden *bı bıçku*, *bilge bilig*, *ka kadaş*, *san sakış*, *yalıuz yalımtık*, *ardı arkası* gibi isim türünden kelimeler ile *ata-*, *av avla-*, *ekin et-*, *kopuz kopzal-*, *tüş tüşe-*, *yemek ye-*, *yükünç yükün-* gibi fiil türünden kelimeler gösterilebilir. İştikaklı birleşik fiiller, isim+fiil şeklinde oluşmuş olup yapı bakımından iki grupta değerlendirilebilir: Birinci grup isim unsuru türemiş olanlar [*ekin ek-[mek]*, *esin es-(mek)* vb.] ve ikinci grup fiil unsuru türemiş olanlar [*av avla-(mak)*, *kur kurşan-(mak)* vb.].

³⁹ [IB 3] *altun kanatlıg talım kara kuş men*; [IB 35] *kuğu kuş kanatıña urup anm kalıyu barıpan ögiñe kanıña tegürmiş*; [TMC-III/8.423d.R:2-4] *künt(ā)ngri lya|ruqı isigi ingäi sāning qanatıngin küy|ürgäi örtängäi s(ā)n*; [TMC-III/8.423d.R:5-7] *ötrü ol ödün bu savıy işidip qanatımın silkinip ymä t(ä)rklayü qal(ı) dan qodı intim*.

Türk dilinde *kanat* kelimesiyle oluşturulan birleşik fiillere bakıldığında *ur-(mak)/vur-(mak)*⁴⁰, *çal-(mak)*⁴¹, *tokı-(mak)*⁴², *aç-(mak)*⁴³, *yay-(mak)*⁴⁴, *kak-(mak)*⁴⁵, *çırp-(mak)*

⁴⁰ Hrz. *kanat ur-* 'kanat vurmak, kanat çırpmak, uçmak / HŞ 1641' (HATS 285), Çağ. *kanat ur-* 'uçmak / Münşe'ât' (ÇTS 574) ◊ *cümle kanadı kanada urdılar / görklü tekbir hoş salavât virdiler* (Hatun Destanı, XIV.yy./TEBDİZ); *kanadın urdu yerden çıktı çeşme / kokusu atyab idi cāna cisme* (Muhammediye, XV.yy./TEBDİZ); *dün buçuğı olucağ bir gez yine / kanatların uruban öter yine* (Mi'râc-nâme, XX.yy./TEBDİZ); *kanad kanada urup ħorus öttüğü / cümle anuñ mişâli ittüğü* (Mi'râc-nâme, XX.yy./TEBDİZ); *birbirine vurur kanadların / çağıruban okur tañrı adların* (Mi'râc-nâme, XX.yy./TEBDİZ)

⁴¹ [Az.] *Dövr eylâ, qanad çal, nâzar et, eylâ tamaşa / Ya bâceyi-ânqa!* (Nəbati 2004: 196); *Sevği dünyasının kâhkâşından / Qanad çal, ey könlü, vüqarla boylan* (Bağırılı 2014: 73); *Mənim könlüm qanad çalır eldən gəldən bu sənata / Gözəlliğin qadrini bil! Hörmət olsun təbiatə!* (Vurgun 2005: 17); *Qanad çalib uçdu yene körpə tarlan yuvadan / Uçub getdi şimsak kimi göy dalğalı havadan* (Vurgun 2005: 63); *Onun qanı coşdu dərhal / Bir qıy vurub qanad çaldı.* (Vurgun 2005: 87); *Atlı tımmana eşq ilə, qanad çal, dalgalardan keç / Öz eşqin, haqqın uğrunda səadətdən, bahardan keç!* (Vurgun 2005: 133); *Ükâb olup kanat çalıp uçaram / Felek salib gene belâyə meni* (Kabotarian 2008: 305); *Yâdımdadır, ne hövlesək geçərdim? / Guşlar tekin ganad çalıp uçardım.* (Cengiz 2015: 14)

⁴² Hrz. *kanat tokı-* 'kanat vurmak, kanat çırpmak, uçmak / KE 26v16' (HATS 285) ◊ [Çağ.] *Köñül guşy uçaşa daşym ganat tokup / İki gözüm nedamatda ganlar döküp / Ten öldürüp, ryjyazatda dyzym büküüp / Ya İlahi, afu kylyyl günâhimni* (Divan-ı Hikmet 76/1; Yılmaz 198)

⁴³ *allah eyde ki açındı qanañlaruñ / dañı erkınca uzad ayaqlaruñ* (Ahvâl-i Kıyamet, XIII.yy./TEBDİZ); *çün cihân üstine şimurğ uçdı hoş / âleme qanatlarını açdı hoş* (Mantku't-Tayr, XIV.yy./TEBDİZ); *çü çıktı onuñ üstüne bu kez cebrâ il'i gördü / kim altı yüz kanadını açıp 'arz eylemiş bälâ* (Muhammediye, XV.yy./TEBDİZ); *kanat açdıqda kuş gibi uçardı / niçe mil yiri bir demde geçerdı* (Gazavât-nâme-i Midilli, XVI.yy./TEBDİZ)

⁴⁴ *çünkü bindim üstüne yadı kanat / zehî 'ışkı u zehî dem zehî murâd* (Mi'râc-nâme, XX.yy./TEBDİZ); *ğara ħarğa kanadın yaymış idi / gice zengisi ħara giymiş idi* (Gül ü Hüsrev, XV.yy./TEBDİZ)

⁴⁵ K-M. *kanat kak-* 'kanat çırpmak' (KMTS 240), Kklp. *kanat kak-* 'махать крыльями // kanat çırpmak' (KKRS 370), Kmk. *qanat qaçmaq* 'kanat çırpmak' (KmTS 244), Krg. *kanat kağış* 'kanat vuruşu' (TKS 463), Kzk. *qanat qaqtı* 'talpındı, umtıldı' KzTS 371, *qanat qağ-* 'to flap (its) wings' KzED 257, *qanat qağuv* 'wave; flap' KzAS 109; KzT. *kanat kak-* 'sevinmek, kıvanmak' (KTTS 263), Özb. *qanat qağmaq* '1. qanatlarını silkitmeğ yâki birbiriga, yâniğa urib tap-tap âvâz çiqarmaq; *Ta'm a'rqasida xörâz qanat qağib qicqirdi. 2. qanatlarını silkitib uçmaq, parvâz qilmâq; Şiypanning atrafidagi gulzârda rañg-barañg kapalaklar, iğnaçılar qanat qağar, asalarilar guñgillar, allaqaerda gurrak gurillar edi. 3. Göçma yolday, quşday uçmaq; Yolçibağy biznikiga, kelsa yamañ buladimi?.. Yolçini albatta keltiraman. Özi ham qanat qağib kelar.*' (ÖTİL-II 550), Tkm. *gānat kak-* 'kanat çırpmak' (TmTS 223), 'bir zada höves etmek, bir işe yürek bilen yapışmak, pervaz urmak' (STY 141), YUy. *kanat kakmak* 'kanat sallamak' (YUTS 219), '1. kanatlarını silkmek, yâki kanatlarını birbirige urup, avaz çikarmak, 2. Kanatlarını silkip uçmak, pervaz kilmak' (UTİL-III 152-153) ◊ [EOğ.] *henüz sen kanadın kakıp yuvandan uçup ırılmadın makam-ı aslıde mukimsin* (İrşad.XV.38/TarS); *pes "kaabe kavseyñ" makamına kanat kakup pervaz kılmağa başlayıcak abd oldu.* (İrşad.XV.239/TarS); [Osm.] *bir kuşun yavrusu yuvasından düşüp anası babası üzerine gelüp purlayup kanat kanada kakup ...* (Rahat.XVI.284/TarS), *hafakan: yürek oynamak ve kuş kanad kakmak* (Bab.XVI.2,504/TarS), *kaçan ki yıldı bir kere Cebrail sureti kanat kakup sayha ursa* (Ev.XVII.1,64/TarS), *et-tasfik: kuş kısmı kanatlarını kakmak manasındır* (Kam.XVIII-XIX.3,5/TarS); [Çağ.] *meded kıldı azâzilni kavlap sürdüm / andın sonra kanat kakıp uçtım mena* (AYH.1:50-51), *özüm fakir kıldım mukir boldum hakir / kanat kakar uçar kuşdek könlüm meniñ* (AYH.55:3-4); [Tkm.] *bürgüt guş dek ganat kakyp düğüldeñ / muhanmesler geçer jandan, oğuldan / gurt dek girip, goşun kimin dağyldan / är yigidiñ mert yoldaşy gerekdir* (Garryyew 1959: 22), *Хораз бирден гаты гыгырып, ганатларыны кақты* (ÇH 329), *Ол бир гөрсең, гушларың ганат кақышы алыды, бир гөрсеңем, тыркылда меңзешди* (HAGP 156), *Ганатыны кақып, агажың габыгыны чокалан, тыркылдадын хем шол экени* (HAGP 156); [K-M.] *saqlab turad, qanat qağa / közlerinde ciltin çağa* [LBM 156], *uçarıq ed qala taba / qanatların ceñil qağa...* [LBM 215], *qanatların qağib kördü / olsağatlay anı kölü* (LBM 220)→ Bk. *kirpik kağılmak* (LBM 156); [Kzk.] *bul jerden uşır ketşi sävlem jakka / barıp kon nazik kana bir butakka / söyle oğan aşındırıp meniñ jayım / köñjilin eljiretpey kanat kakpa* (MİŞ:40-Bulbul.5), *men kaldım - jas balapan kanat kakpay / uşam dep umtılısam da damil tappay / jөн silter jol körseter jan bolmadı / javız javo koysın ba endi meni atpay* (MİŞ:83-Alıstağı Bawırma.7), *kurbılar, iske bet alsak / oylamay kanat kakpalık / anaw jarık - altın dep / köriñgenge şarpatık* (MİŞ:214-Köbelek.3), *qıyal qası şıñğan asıp / şırqar qanat qağadı.* (MİJJ 3), *Егер карыпкасерге олар жанашырлықпен караса, олардың бет ажары нұрға толады, коңидері*

gibi fiillere rastlanmaktadır. Bu fiillerden dördü 'vurmak' anlam alanına, ikisi ise 'açmak' anlam alanına dahil olmaktadır.

Tablo 15. Türk Dilinin Tarihi ve Çağdaş Çeşitli Kollarında kanat Kelimesiyle Birleşik Kelime Oluşturan Fiillerin Semantik Dağılımı

'VURMAK'	'AÇMAK'
ur-/vur-, çal-, tokı-, çırp-, kak ⁴⁶	aç-, yau-

'vurmak' anlamlı fiiller arasında yer alan *çal-(mak)* ve *kak-(mak)* fiilleri iki yönden ortaklık göstermektedirler.

- Her iki fiil de iştikaklı fiil oluşturabilmekte ve böylelikle etimoloji çalışmalarına katkıda bulunmaktadır

kөтерілін, күстай ұшып **канат қағады** (KET 151), Жыраулар көтерілген көркемдік сатыдан да өтіп, поэзияның жаңа шынына **канат қакты** (KET 285), қус болсам **канат қағып** келер едім / адал деп барлық жанға сепер едім (KET 521), Асылы, «кияға **канат қағар** сүнкар едім» — деп бекерге айтпайды (KET 555), Талапты жастың **канат қағар** сәті түселі (KET 719), Акынның жүрек сезімін шерткен махаббат лирикалары мен кияға **канат қаққан** көңіл күй лирикалары, негізінен алғанда, романтизм сарынындағы шығармалар (KET 865); [Krg.] *kögörgön kök astanda kanat kağır / kök kaška too suusunday alasalıp* (AMKA 292), күн көтөрүп кабағын, нурун чачты, / бүт дүйнө аккуу болуп **канат қакты** (KBD 5828); [Bşk.] Донъяға кыз тыуна — ете фи-рештә **канат қағып** торор, ти (MSBY 330), Атланған көн қош оя ясамай, күгәрсен **канат қакмай**, кеше эшләмәй (MSBY 38); [KzT.] *tavik qanat қақса да оçалтас*. (Еуүроғлу 2017: 148), кошлар оча көньякка / **канат қағып** еракка (TTS 157), балалар: **канат қағып**, ерактан / кошлар қайтты көньяктан (TTS 248), куанды ил, **канат қакты** мәләкләр / шашып, аң-таң булып шайтан төкерде (TEDF 345), жәннатнең асыл кошлары **канат қағар** / төрле-төрле ширбәт елгалары ағар... (AM 51), аларышта милли хисе, милли рухы... / бәрәктәле тормышыбыз **канат қакты** (AM 268), өсләрендә **канат қакты** / **канат қакты** / эйтерсең лә / сәлам бирле малай чағым.. / ... казлар қайта / минем дә бар / қайтып **канат қағар** яғым /... / зәңгәр күккә тургай күтәрелде / оча, жырлыи, **канат қағына**... (KU 2014: 112), Төнлә һаваға ұт-төтен, су бағаналары күтәрелгәнне тәрәздән күргәч, шушы минутларны көтеп ятқан Ксенофонт Ивановичның һаны **канат қакты** (KU 1974: 48), Сираев күңеленән **канат қакты**, әмма базарын күтәрер өчен: — Анысы минем эш түгел, — диде (KU 1974: 66), Боларның котларын ботларына төшердем дип **канат қакмасын!** (KU 1974: 71), Минем һаным **канат қакты**: димәк, мин аның шәхси сабан тые үткәргәнән дәрес алғанмын (KU 1974: 82); [MŞT] *kas kanafin kakkanda / badyan cäsäk atkanda / yäş d'ürägem läp-läp itä / yar kuynında yatkanda* (MTW.27:144); [Özb.] *Deye quşca her yan baqdi / Timk kökle kanat kakdi* (Kocaoğlu 1996: 23), *Bir az küyle, şe'rin söyle / Mahzun ruhim qanat qaqsın!* (Kocaoğlu 1996: 22); [YU] *Bu mazarniñ xasiyitidin bu yurt xelqi tumşuqluq çoqumay, qanatliq qaqmay emin öteniken* (Öger 2008: 276), *U havada birla qanat qaksa, pütün cahan zilzilige keliip, barliq canivarlar can qayğusi bilen vehimide kelişidiken* (Öger 2008: 245), *Bularniñ hiyle-neyrenliridin rencigen bürküt padişah padişahliqini taşlap egiz taşlarni, qiyalarni, çoqqilarni makan tutup, kökniñ qeride erkin qanat qeqip pervaz qilip yaşap ötüptu* (Öger 2008: 354).

⁴⁶ PA *k'aka 'to break, tear off' → PT *KAK- 'to hit, knock, tear' [Krh., KzTat., Otü., Uyg., Oyr., Tuv., Krg., Kzk., Nog., Bşk., Blk., Gag., Kry., Kkp., Kmk., Tkm. *qaq-*; Özb. *qoq-*; Ttü. *kak-*; Az. *Gax-*; Hak. *xax-*; Dolg. *kakrij-* 'break into small pieces'; Tof. *qa'q-*]; PM *kaka- / *kaga- 'to break, tear off' [Written Mongolian *qaqa-* (L 906 *qayal-*, *qayala-*); Middle Mongolian *qaqal-*, *qaqača-* 'to divide', *qayal-*; Khalkha *xaga-*; Buriat *xaxa-*; Kalmuck *xayäl-*; Ordos *xagal-*; Dongxian *GaGača-* 'to part'; Dagur *xagalä-*, *hagere-*, *hagare-*, *hagelä-*; Monguor *xäGali-*; *xäGarä-* 1 'fendre, briser, casser, morceler; se fendre, se feler 1'; Mogol: *qakara-* (Weiers)]; PMT *xak- '1. to cut off, 2. to tear off, separate' [Negidal *akj-* / *kakj-* 1; Ulcha *xaqpa-lu-* 2; Orok *xaqpa-* 2; Nanai *xäGa-* 1, *xaqpä-* 2; Udighe *akpinda-* 1, *kakpaligi-* 2]; PJ *kák- 'to break off' [Old Japanese *kak(a)-*; Middle Japanese, Tokyo, Kyoto *kák-*; Kagoshima *kák-*] (EDAL 755); Krs. Eurasiatic *kVKV 'to hit, break' → PU *kokka 'hack; to hack', PK *kek- 'to hit, trample, break', PD *kok- (could also be < *kUjkV) 'beak, bill', Borean (approx.) KVKV 'peg, nail' (SRR).

Tablo 16. *çal-(mak) ve kak-(mak) fiillerinin İştikaklı Fiil Oluşturduğu Yapılara Örnekler*

ÇAL-(MAK)	KAK-(MAK)
<i>çalma</i> <i>çal-</i> 'Başörtüsünü ağzı kapayacak şekilde örtünmek' (TTAS)	<i>kağıç kak-</i> 'kusurunu yüzüne vurmak' (DS-8: Çayhan *Ereğli -Konya)
<i>çalgı çalmak</i> 'bir müzik aletini kullanmak' (GTS)	<i>kahıç kak-</i> 'kusurunu yüzüne vurmak' (DS-8: *Gürün -Sivas), <i>kahıç kalk-</i> 'kusurunu yüzüne vurmak' (DS-8: Çöplü *Gürün -Sivas)
	<i>kakı kak-</i> 'kusurunu yüzüne vurmak' (DS-8: Kumdanlı *Yalvaç -Isparta)

- Her iki fiil de birbirinin yerine kullanılabilir. Mesela 'davul icra etmek' anlamında iki farklı lehçedeki veriler bu durumu tanımlamaktadır:

Krg. *dool kak-* (KS 311) ~ Ttü. *davul çal-* (GTS)

Her iki fiil arasındaki bu ilişkinin penceresinden *kanat* kelimesine bakıldığında benzeri bir denklige ulaşıldığı görülür. Azerbaycan, Türkiye ve Özbek Türkçelerindeki deyimleri karşılaştıran Hüseynova'da *kak-(mak)*, *çal-(mak)* ve *aç-(mak)* fiilleri *kanat* kelimesiyle birleşerek 'uçmak' anlamlı fiiller oluşturmaktadır:

Özb. *kanat kak-*⁴⁷ ~ Az. *ganad çal-*⁴⁸ ~ Ttü. *kanat aç-*⁴⁹

Tuvacada 'kanat' anlamında kullanılan iki kelime dikkat çekmektedir: *çakpa* 'kanat' (Özbek 2016: 572), *çalgın* 'kanat' (Özbek 2016: 573), *çalgın-çakpa* 'kanat' (Özbek 2016: 573). Bu kelimelerden ilkinin (*çalgın*), *çal-(mak)* fiiliyle türemiş olması, Dîvânü Lugâti't-Türk'teki *çalgay* 'kuş kanadının ön yeleklere' (DLT 613) kelimesi ve *kanat çal-(mak)* birleşik fiili dikkate alındığında kuvvetle muhtemel görünmektedir:

Tuv. *çalgın* < *çal-(mak)* > DLT *çal-gay*

Bu bilgilerden hareketle, şöyle bir akıl yürütme yoluna gidilebilir:

Bir iştikaklı fiil olarak <i>çal-(mak)</i> fiili <i>çalma çal-(mak)</i> , <i>çalgı çal-(mak)</i> gibi birleşik fiiller oluşturabilmektedir. Yine	↔	Bir iştikaklı fiil olarak <i>kak-(mak)</i> fiili <i>kağıç /kahıç kak-(mak)</i> , <i>kakı kak-(mak)</i> gibi birleşik fiiller oluşturabilmektedir.
İştikaklı fiil oldukları için <i>çalma</i> ve <i>çalgı</i> kelimeleri <i>çal-(mak)</i> fiilinden türemiş isimlerdir.	↔	İştikaklı fiil oldukları için <i>kağıç/kahıç</i> ve <i>kakı</i> kelimeleri <i>kak-(mak)</i> fiilinden türemiş isimlerdir.
<i>çal-(mak)</i> fiili <i>kanat</i> kelimesiyle birleşik fiil oluşturmaktadır.	↔	<i>kak-(mak)</i> fiili <i>kanat</i> kelimesiyle birleşik fiil oluşturmaktadır.

⁴⁷ Özb. *kanat kakmak* '1. Uçmak, 2. Çabukça gidip ulaşmak, kavuşmak' (Hüseynova 2014: 13).

⁴⁸ Az. *ganad çalmağ* 'Uçmak, kanatlanmak' (Hüseynova 2014: 35).

⁴⁹ Ttü. *kanat açmak* '1. Uçmak, 2. Gemi yelkenlerini şişirmek, 3. Birini korumaya almak' (Hüseynova 2014: 98).

'kanat' kavram alanında olup DLT'de geçen *çalgay* ve Tuv. *çalgın* kelimeleri *çal-(mak)* fiilinden türemiş kelimelerdir.

↔

Eski Uygurcadan itibaren Türk dilinde görülmeye başlayan 'kanat' kavram alanındaki *kanat* kelimesi *kak-(mak)* fiiliyle aynı kökten türemiş olabilir.

SONUÇ

Türkçenin etimolojisi tartışmalı kelimelerinden biri olan *kanat* kelimesi hakkında baskın görüş *kanat* kelimesinin Eski Türkçede çokluk işlevli {+t} ekiyle oluştuğu ve köken olarak da Mo. *kana* kelimesiyle ilgili olduğu yönündedir.

İki heceden oluşan kelime fonolojik bakımdan incelendiğinde sondaki /t/ sesini, ünlüyle başlayan bir ek aldığı tonlulaştırmaktadır. Oğuz grubu Türk lehçelerinde tek heceli kelimelerin son sesinde görülen tonlulaşma uzun ünlünün işaretidir. Ancak aynı yöntem çok heceli kelimelerde işe yaramamaktadır. Oğuz grubuna mensup Türkiye Türkçesinde çok heceli olup sondaki /t/ sesi tonlulaşan 22 kelime bulunmaktadır. Bu 22 kelimedeki kökeni açıkça belli olan 7 kelimenin tamamı da fiilden isim yapma eki {-I)t} ile türetilmiştir. Buna göre *kanat* kelimesinin sonundaki /t/ sesi fiilden isim yapma eki {-I)t} ekinin bir kalıntısı olabilir.

Kelime morfolojik bakımdan incelendiğinde, bazı bilim adamlarının iddia ettiği Eski Türkçede çokluk işlevinde kullanılan {+t} ekiyle ilgili olarak kaynaklarda 12 örneğe rastlanmaktadır. Bu 12 örneğin 10'unda ek, sadece 'insanla ilgili' kavramlarda çokluk işlevi yüklenmektedir. 1 örnek fiilden isim yapma eki {-I)t} ekiyle türetilmiş olduğundan bu gruptan çıkarılmalıdır. Bu 11 kelimenin dışında kalan *kanat* kelimesinin ekin aktif örneklerinin bulunduğu Köktürkçede geçmediği ve ilk örneklerine Eski Uygurcadan itibaren rastlandığı düşünüldüğünde, kelimenin semantik bakımdan çokluk değil de ikilik bildiren kelimelerle düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da **kanaz*, **kanağun* gibi hipotetik biçimler düşünmek gerekecektir, ancak bu biçimleri düşündürecek ipuçları henüz keşfedilmemiştir. O halde kelimenin etimolojisi için çokluk işlevli {+t} ekinin teklif edilmesi ihtimali, bu bilgiler ışığında zayıf kalmaktadır ve ekin kökeni için başka ölçütlere de ihtiyaç vardır.

Türk dilinin tarihi ve çağdaş lehçeleri tarandığında *kanat* kelimesinin *çırp-(mak)*, *ur-(mak)/vur-(mak)*, *tokı-(mak)*, *yay-(mak)*, *aç-(mak)* ve *kak-(mak)* fiilleriyle birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Batı Türkçesinde Eski Oğuzcanın son döneminden itibaren Osmanlı Türkçesi boyunca ve Doğu Türkçesinde Çağataycada görülen *kanat* *kak-(mak)* birleşik fiiline Çağdaş Türk lehçelerinden Kazakça, Kırgızca, Kazan Tatarca, Mişer Tatarcası, Karaçay-Malkarca ve Özbekçede rastlanmaktadır. Bahsi geçen birleşik fiil Türkiye Türkçesinde *kanat çırp-(mak)* şeklinde karşılık bulduğu için, Türkiye'deki iştikaklı kelime çalışmalarında yer bulmamış, bu sebeple de *kanat*

isminin *kak-(mak)* fiiliyle ilgili olma ihtimali de dikkatlerden kaçarak, yazılı kaynaklarda zikredilmemiştir.

O halde, *kanat* kelimesinin etimolojisi hakkında Moğolca *kana* kelimesinin Eski Türkçe çokluk eki {+t} ile türediği görüşünden hareketle başka bir görüş daha ileri sürülebilir. Bize ait olan bu ikinci görüşe göre *kanat kak-(mak)* fiili bir iştikaklı fiil örneği olup her iki kelimesi de kökteş kelimelerden oluşmuştur ve ortak bir köke dayanmaktadır. Bu ortak kökün formu hakkında net bir veri şimdilik sunulamasa da, tarafımızca doğruluğu kuvvetle muhtemel olan üç husus vardır.

- *kanat* kelimesinin son sesi tonlunmaktadır, ancak Köktürkçedeki kelimelerin sonraki dönemlerde verisi bulunmadığı için tonlulaşp tonlulaşmayacağı belli değildir. Ttü.de tonlulaşma bakımından *kanat* kelimesiyle aynı grupta olan 7 kelimedeki fiilden isim yapma eki {-I(t)} görülmektedir.

- *kanat* kelimesinin sonunda çokluk işlevli {+t} eki bulunamaz, çünkü a) *kanat* kelimesi 'insanla ilgili' bir kavram değildir, b) çokluk anlamından ziyade ikilik anlamı vardır.

- Bir iştikaklı fiil olan *kanat kak-(mak)* fiili, *kanat* kelimesinin kökeninin *kak-(mak)* fiiliyle ilgili olduğu konusunda ipuçları vermektedir.

*ka-	*ka- + (?) + -t (FİYE)	<i>kanat</i>
*ka-	ka-k-	<i>kak-(mak)</i>

KAYNAKÇA

- ADİL ORUCOV, Ə. vd. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti. III*. Bakı: Şərq-Qərb.
- AM САФИН, Р. (2015). *Аллаһыга Мəдхия*. Казан: Хузур-Спокойствие.
- AMKA ÜMÖTUULU, C. (2009). *Ayköl Manas. Kökötöydün Aşı. Dastan. Cetinçi Kitep*. Bişkek: Biyiktik.
- ATS GÜRSOY-NASKALI, E; DURANLI, M. (1999). *Altayca - Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAĞIRLI, A. (2014). *Vətən*. Bakı.
- BANG, W. (1918). E. Sieg , Ein einheimischer Name für Тоҳри und F. W. K. Müller, Тоҳри und Kuišan (Küşän); aus den Sitzungsberichten der Kgl. Preuss. Akademie der Wissenschaften, 1918, SS. 560-586. *Keleti Szemle*. 18: 118-124.
- BOZ, E. (2002). Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç, K, P, T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu. *Türk Dili*, Mayıs 2002, 605: 447-455.
- BTS ÖZŞAHİN, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CENGİZ, M. (2015). *Şehriyâr - Heyder Babaya Selam Şiirinin Dilbilgisel Çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- CLARK, L. (1977). Mongol Elements in Old Turkic. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 75: 110-168.

- ÇH ЯН, В. (1980). *Чингиз Хан*. (Çev. М. Сопыев). Ашгабат: «Түркменистан» Неширятьы.
- ÇRS СКВОРЦОВ, М. И., СКВОРЦОВА, А. Б. (2003). *Чувашижко-Русский и Русско-Чувашиский Словарь*. Чебоксары: Чувашское Книжное Издательство.
- ÇTS ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- DÉCSY, Gyula. (1998). *The Turkic Protolanguage, a computational reconstruction*. Bloomington-Indiana: Eurolingua.
- DEMİR, N. (2005). Çokluk Eki +(I)t / +(U)t Üzerine. *Türk Dili*, 647: 437- 441.
- DLT ERCİLASON, A. B., AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud. Dîvânü Lugâti't-Türk. Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOERFER, G. (1975-1976). Proto-Turkic Reconstruction Problems [=Eski Türkçe Yeni Yapılanma Sorunları]. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1- 59.
- DTO COURTEILLE, P. d. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâber, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir-Nevâi*. Paris: Imprimé par L'ordre de L'empereur, A l'Imprimerie Impériale.
- DTS NADELYAYEV V. M. vd. (1969). *Древнетюркский Словар / Drevnetyurskiy Slovar*. Leningrad.
- EDAL STAROSTIN, S. A., DYBO, A. V., MUDRAK O. A. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. I-II-III. Leiden: Brill.
- EDPT CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- EMRE, A. C. (1940). Türkçe'de Çoğul Belgisi - ler'in Etimolojisi Üzerine Bir Araştırma. TD-Belleten, II/5-6, Son Teşrin (Kasım), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 37-44.
- ERCİLASON, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERSOY, F. (2012). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ERSOY, F. (2018). *Çağdaş Moğolca El Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- EYÜPOĞLU, A. (2017). *Kazan-Tatar Türkçesi ile Özbek Türkçesinde Hayvan Adları ile Kurulan Atasözlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi*. (Dan.: İsmail Doğan). Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.
- GABAIN, A. v. (1950). *Alltürkische Grammatik*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- GABAIN, A. v. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GARRYEW, B. A. (1959). *Mağtymguly*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşir.
- GRIJZENHOUT, J. (2000). *Voicing and devoicing in English, German, and Dutch; evidence for domain-specific identity constraints*. SFB 282 working paper no. 116, 'Two papers on constraint domains'. HHU Düsseldorf, 1-22.
- GRMS ГАЙДАРЖИ, Г. А. vd. (1973). *Гагаузча - Русча - Молдованжа Лафлык*. Москва: Издательство 'Советская Энциклопедия'.
- GRÖNBECH, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*. (Çev. M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAGP СТИВЕНСОН Р. Л. (1979). *Хазыналар Адасы. Гара Пейкам*. Ашгабат: « Магарыф» Неширятьы.

- HAHN, R. F. (1991). An Annotated Sample of Ili Turki. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 45/1: 31-53.
- HATS ÜNLÜ, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- HTS GÜRSOY-NASKALI, E. vd. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HÜSEYNOVA, A. (2014). *Organ Adlarıyla Kurulmuş Deyimlerin Karşılaştırılması (Azerbaycan – Özbek ve Türkiye Türkçesi)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- IB TEKİN, T. (2013). *İrk Bitig. Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İLHAN, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- İMT KARAGÖZLÜ, S. (2018). *İbnü Mühemmâ Lüğati. Türkçe Kısmı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARTALIOĞLU, Y. (2010). *Çağdaş Moğolcanın Grameri. Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KB ARAT, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig. III. İndeks*. (Haz. K. ERASLAN, O. F. SERTKAYA, N. YÜCE). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KBD *Куттуу билим: Дастан*. (1993). (Çev.: T. KOZUBEKOV). Бишкек: НИК.
- KET СҮЙНІШӘЛИЕВ Х. (2006). *Қазақ әдебиетінің тарихы. Оқулық*. Алматы: Санат.
- KİLLİ, G. (2006). ŞÇERBAK, A.M., Ranniye Tyurksko-Mongol'skiye Yazıkoviyeye Svyazi (VII-XIV Vv.), Sankt-Peterburg: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Lingvistiçeskix İssledovaniy, 1997, 291 S. ISBN 5-88014-011-3. [Erken Türk-Moğol Dil İlişkileri (VIII-XIV. yy.)]. *Türkbilig*, 11: 221-234.
- KİRCHNER, R. (1995). *A Non-Representational Theory of Contrastiveness*. Tucson: Arizona Phonology Workshop.
- KKRS БАСКАКОВ, Н. А. (1958). *Қарақалпақша - Русша Сөзлик*. Москва: Шет Тил Хәм Миллий Сөзликлер Мәмлекет Баспасы.
- KmTS PEKASAR, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KMTS TAVKUL, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOBOTARIAN, N. (2008). *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- KOCAOĞLU, T. (1996). Çağdaş Özbek Şiiri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1 (Bahar): 3-53.
- KORKMAZ, Zeynep (1986). Türkçe ile Moğolca Arasında Ortaklaşan Unsurlar ve Moğolcanın Türk Dili Araştırmalarındaki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 43-52.
- KrTS ÜNLÜ, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- KTRS MUZAFAROV, R.; MUZAFAROV, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük*. (Çev. N. Seyityahya [Seytyagyayev]). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KTTS ÖNER, M. (2015). *Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KU 1974 *Казан Утлары* (1974). №2 (Fevral').
- KU 2014 *Казан Утлары* (2014). №6 (1100).
- KzAS NURALIYEVA, N. (2008). *Qazaqşa - Ağılşınşa Sözdik*. Almatı: Dayk Press.

- KzED SHNİTNIKOV, B. N. (1966). *Kazakh - English Dictionary*. London, The Hague, Paris: Indiana University Press.
- KzTS Qazaq Tiliniñ Sözdügi (1999). Almatı.
- LBM ÇINPOLAT YILDIZ, R. (2018). *Ahmat Kubanov'un Leyla Bla Mecnün Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme: Biçim Birimlik Dizin, Kelime Sıklığı Dizini ve Çekim Ekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- LO TOPARLI, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmānī*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MJJJ MOLDARALIYEV, J. (1949). *Jenis Jırları. Ölemler Qıynağı*. Almatı: Qazaqtıñ Birikken Memleket Baspası.
- MJŞ JUMABAYEV, M. (2013). *Şıǵarmaları (Edebiy Basılım). 1-Tom. Ölemler, Dastandar, Kurast. Sändigbek Jubaniyazow*. Almatı: Jazuwşı.
- MSBY ХИСАМИТДИНОВА, Ф. Г. (2010). *Мифологический Словарь Башкирского Языка*. Российская академия наук. Уфимский научный центр. Институт истории, языка и литературы. Москва: Наука.
- MTW KAKUK, Z. (1996). *Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis. Aufgrund der Sammlung von Ignác Kúnos*. Studia Uralo-Altaica 38. Szeged.
- NƏBATI, S. Ə. (2004). *Seçilmiş Əsərləri*. Bakı: Şərq-Qərb.
- NİŞANYAN, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- NİZAM, O. (2017). *Eski Türkçede Çokluk ve Topluluk Yapıları*. Yüksek Lisans Tezi. (Dan. F. Ağca). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- NRS БАСКАКОВ, Н. А. (1963). *Ногайско - Русский Словарь*. Москва: Государственное Издательство Иностраных и Национальных Словарей.
- OOSTENDORP, M. von (2004). *The Theory of Faithfulness*. Amsterdam: Meertens Institute, 1-107.
- OTWF ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- ÖGER, A. (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)*. (Dan.: Mustafa Arslan). Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- ÖTİL МАЪРУФОВ, З. М. (1981). *Ўзбек Тилининг Изохли Лугати. II*. Москва: Рус Тили Нашриёти.
- ÖZBEK, E. E. (2016). *Tuva Destanlarının Söz Varlığı*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- ÖZTÜRK, A. (2015). *Karay Türkçesinin Tarihî ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı - Fiil*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- POPPE, N. (1953). Remarks on The Salar Language. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 16, 3/4: 438-477.
- POPPE, N. (2008). Altay Dillerinde Çokluk Ekleri. (Çev. Caner Kerimoğlu). *Dil Araştırmaları*, 2: 93-110.
- РУЧА, А.; INKELAS, S.; SPROUSE, R. (?). Morphophonemics and the lexicon: a case study from Turkish. *Experimental Approaches to Phonology*. (Ed. M. J. Solé, P. Beddor ve M. Ohala). Oxford University Press

- SAYEED, O. (2017). *String Phonology*. ConSOLE XXV, Leipzig, 1-31.
- SİNOR, D. (1952). On Some Ural-Altai Plural Suffixes. *Asia Major*, 2/2: 203-230.
- SRR *The Tower of Babel. An Etymological Database Project. The Global Lexicostatistical Database.* Copyright Sergei Starostin (1998-2005), George Starostin (2006-2013) → <http://starling.rinet.ru/> (E.T. 05.09.2018)
- STY M. Я. ХАМЗАЙЕВА (1962). *Словарь Туркменского Языка*. Ашгабад: Издательство Академии Наук Туркменской ССР.
- ŞS TANNAGAŞEVA, N. N. K.; Akalın, Ş. H. (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.
- TAS KARAAĞAÇ, G. (2015). *Türkçe Alıntılar Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAS RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. T.; Kuçığaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. (Çev. Ş. H. Akalın, C. Turgunbayev). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TBKS AKALIN, Ş. H., vd. (2015). *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEBDİZ | Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, <http://www.tebdiz.com/> (Erişim Tarihi: 10.01.2018)
- TEDF САДЫЙКОВА А.Х., ХӘЙРЕТДИНОВА Р.Р. (2016). *XII–XX гасыр башы татар әдбиятында дини фольклор: дәреслек*. Казан: КФУ.
- TEKİN, Ş. (1992). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı-II. Dil-Kültür-Sanat*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 69-119.
- TEKİN, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları.
- PIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen, 1*. İstanbul / Wien: Simurg / Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- TMC-III LE COQ, A. von (). *Türkische Manichaica aus Chotscho III*.
- TMEN DOERFER, G. (1963). *Türkische und Mongolische im Neupersischen. I*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- TmTS TEKİN, T. vd. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TS AKALIN, Ş. H.; vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. bsk., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TSS VASİLİYEV (Cargıstay), Y. (1995). *Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TTS ЗАРИПОВА, З. М.; ВӘЖИЕВА, Л. Н.; ЗӘФӘРОВА Р. С. (2012). *Туган телдә сөйләшәбәз: 5 – 7 яшьлек балаларны туган телдә сөйләшәргә өйрәтү буюнча методик ярдәмлек*. Казан: Фолиант.
- TULUM, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TVS KARAAĞAÇ, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UTİL *Uygur Tiliniñ İzahlık Lugiti. III* (1994). Pekin: Milletler Neşriyatı.
- VURGUN, S. (2005). *Seçilmiş Əsərləri. II*. Bakı: Şərq-Qərb.

- YILMAZ, E. (2016). Dîvân-ı Hikmet Adlı Eserde Geçen Metaforların Psikolengüistik Etkileri Üzerine Bazı Dikkatler. *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri 3. Cilt Türkoloji*. (Ed. Y. Yeşil). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 191-205.
- YUTS NECİR, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İ. Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ТЕНИШЕВ, Э. Р. (2001). *Сравнительно-историческая Грамматика Тюркских Языков – Лексика*. Москва: Наука.